

13. TUDOMÁNPOLITIKA

Demokratikus korunkban elsősorban természetesen arra kell törekedni, hogy minél értékesebb műveltséget vigyünk bele a magyar nemzet legszélesebb rétegeibe. De e mellett kell, hogy legyen (74.) tudománpolitikánk is. [...] Ahhoz, hogy a magyar néptanító igazi magyar kultúrát vihessen be népünk milliói közé, kell, hogy a magyar kutatóintézetekben és könyvtárakban, a magyar laboratóriumokban és klinikákban komoly, tudományos munka folyjék. [...] (75.)

Az Akadémián és az egyetemeken kívül a tudományok termelésének harmadik nagy fókusza közgyűjteményeink: könyvtáraink, levéltáraink, múzeumaink. [...] De a közgyűjtemények értékelésénél nem szabad a súlypontot kizárólag arra vetni, hogy szám szerint hány ember (76.) nézi meg, hány ember látogatja azokat. Az igazi súlypont voltaképpen azon a tudományos munkán van, amelyet az illető közgyűjtemények tudományos tisztviselői kára kifejt. [...] Javaslatom az intézkedéseknek két nagyobb csoportjából áll. Az egyik megteremti a magyar állami alkalmazottaknak új státusát: a tudományos tisztviselőké. [...] (77.) Javaslatom második alapvető rendelkezése az, hogy öt nagy közgyűjteményünket egyetlen jogi személyiség keretébe foglalja össze: az *Országos Magyar Gyűjteményegyetembe* és hogy ennek igen messzemenő önkormányzati jogokat biztosít. [...] (78.)

Amint hangsúlyoztam, széleskörű autonómiát kívánok biztosítani közgyűjteményeinknek, mert itt tudósok autonómiájáról van szó. Egy zászlóaljat vagy egy pénzügyigazgatóságot egészen másként kell vezetni, mint tudósokat és művészeket. Én egy fél életet töltöttem tudósok körében és mindig csodálkoztam azon, hogy egyes emberek azt mondták, hogy tudósokkal nehéz bánni. Én mindig azt találtam, hogy nagyon könnyű velük bánni, csak bizonyos szempontokat kell szem előtt tartani, amelyeket egy tudós ember joggal megkövetelhet, hogy vele szemben érvényesüljenek. (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől.*) [...] (83.)

(BCT, 74–78., 83., 1922. augusztus 17.)

Ez a törvényjavaslat két rendelkezést tartalmaz. Első szakaszában elrendeli, hogy a kormány évente 12 millió koronát bocsásson az Akadémia rendelkezésére, elszámolás kötelezettsége nélkül. [...] Ezenkívül az Akadémiának állandó illetményel alkalmazott személyzetét átvesszük a Gyűjteményegyetem személyzetének osszlétszámába, ami további két és fél millió korona megtakarítást jelent a Magyar Tudományos Akadémiának. E két címen együtt 14 és fél millió koronát, közel 15 milliót bocsátottunk az Akadémia rendelkezésére, ami nem nagy összeg a mai körülmények között, de mégis kétségtelenül biztosítja, hogy az Akadémia működése a jelenlegi súlyos helyzetben fennakadni nem fog. [...] (132.)

Nekünk nem szabad visszaélnünk azzal, hogy az Akadémia ma nehéz szituációba került, olyan szempontból, hogy az állami szubvenció ellenében mi bizonyos befolyást akarjunk gyakorolni az Akadémiának tudományos működésére. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) Nekünk akkor, amikor az Akadémiának az állami szubvenciót felajánljuk, már magában a javaslatban garanciával kell körülbástyáznunk az Akadémiát arra nézve, hogy a jövő kormányoknak se juthasson eszébe és ne is álljon módjában az Akadémia tudományos működését befolyásolni. (133.)

(BCT, 132–133., 1922. november 28.)

Midőn a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetségét és Sajtóvállalatát megszerveztük, két cél lebegett szemünk előtt. A nagy összeomlásból folyó gazdasági válság közepette újból meg akartuk teremteni a magyar tudományos termelés *külső: gazdasági, technikai* előfeltételeit. Megszerveztük a papírbeszerzést nagyban, annak tervszerű felosztását az egyes társulatok között és nyomdát alapítva, biztosítottuk a tudományos munkáknak előállítását önköltségen. E gazdasági cél mellett társadalmi célt is tűztünk magunk elé; azon vagyunk, hogy az egyes tudományszakok képviselőit társas érintkezésben egymáshoz közelebb hozzassuk, mely

törekvésünk minden emberi tudás végső egységében találja legmélyebb indokát s e mellett ez az állandó érintkezés minden szakot megóv az' egyoldalúságtól, a kölcsönhatások erejével termékenyíti és a barátság cementjével egységes tömbbé foglalja össze a magyar tudósvilágot. E gazdasági és társadalmi célnál tovább azonban nem megyünk és különös gonddal tartózkodunk attól, hogy a szövetségünkben egyesült társulatok beléletébe elegyedjünk, azok szakszerű, tudományos munkásságát a legtávolabbról is érintsük.
(BCT, 612., 1924.)

[...] legyen szabad azt a két alapelvet megismételnem, amelyet Magyarországon a magas műveltség ügyei újjászervezésénél következetesen alkalmaztunk. Először szervezetileg összefoglaltuk az ide tartozó különböző intézeteket, másodsor korlátoztuk a miniszteri befolyást, háttérbe szorítottuk az egyes hivatalnoki rendszert és az egész vonalon diadalra juttattuk az önkormányzati elvet. Ennek a rendszernek a megvalósítása a közoktatásügyi miniszter részéről meglehetősen önkorlátozást jelent. De aki életében akárcsak egyszer is érezte azt a belső undort, amit az kelt, ha politikai befolyás érvényesülése következtében tárgyilag indokolatlan kinevezést kell eszközölnie, az erre az önkorlátozásra nagyon is hajlandó lesz.

Azt a csúcsszervezetet, amely az előadott kettős elvi alapon nálunk kialakulóban van, az intézmény lényegét találóan jellemző egyetlen szóval még nem tudnám megjelölni, az «Überuniversität» sem fejezné ki a fogalmat teljesen, mert nemcsak egyetemek és egyéb főiskolák, hanem a nagy közgyűjtemények, mint a levéltár, könyvtárak és (100.) múzeumok, valamint a kutató és külföldi intézetek összefoglalásáról is szó van, ezenfelül fiatal tudósok és művészek számára bel- és külföldi ösztöndíjak adományozásának ügye is bevonatott, most pedig azon vagyunk, hogy a szellemi és természettudományi kutatás támogatására szolgáló alapok igazgatását is bekapcsoljuk. E csúcsszervezet keretében öt tanácsot szerveztünk, amelyeknek belső kapcsolatban kell állaniuk egymással, mégpedig egyetemközi tanácsot, gyűjtemény egyetemi tanácsot, ösztöndíj-tanácsot, szellemtudományi és természettudományi tanácsot. Az első kettőnek az a hivatása, hogy szervezeteket magasabb egységbe foglaljon össze, a harmadik tanácsnak a tudományos és művészeti utánpótlást kell biztosítania, a negyedik és ötödik létrehozásával pedig a tudományok két fő csoportjának, a szellemi és természettudományoknak saját szakszerű képviselőket akarunk adni. Az egész nagy szervezetnek záróköve a magyar tudományosság egy legfőbb areopágja lenne, amely az imént felsorolt öt tanács képviselőiből alakulna meg. [...] (101.)

Az eredeti elgondolásból mostanig ennyi valósult meg, hátra van még két tanácsnak a felállítása, mégpedig a szellemtudományi és az egyetemközi tanácsé s az egész mű betetőzőjeként az öt tanács összefoglalása, amelyek már keletkezésükkor egymással szoros összefüggésben voltak elgondolva. [...] (104.)

A többször említett öt tanács képviselőiből alakulna végül az a legmagasabb grémium, amelynek az lenne a hivatása, hogy a közoktatásügyi minisztert a tudománypolitika legfőbb kérdéseiben tanáccsal támogassa, hogy figyelemmel kísérje a tanszakok és tanszékek tervszerű felosztását az ország egyes főiskolái között, hogy a szükségessé váló új tanszékek, intézetek és gyűjtemények létesítését kezdeményezze, továbbá, hogy a nemzetközi szellemi együttműködés szervezetében mint nemzeti tanács szerepeljen és egyébként is a nemzetközi szellemi érintkezésben a központ egy neme legyen. [...] (105.)

(VV, 100–105., 1930. február 18.)

Nem volt véletlenség, hogy miniszterségem első három évében inkább a szellemi tudományok rekonstrukciójával foglalkoztam, mert a szellemi tudományok túlnyomó többségének sikeres műveléséhez jóformán nem kell más, mint egy könyvtár. A természettudományok felvirágzásának ellenben sokkal költségesebbek az előfeltételei. Az államnak korábbi kétségbeejtő pénzügyi helyzetében nagyobb anyagi eszközök megmozgatására még csak gondolni sem lehetett. Olyan arányban azonban, amint állami pénzügyeink fokozatosan rendbe jönnek, foglalkoznunk kell a

természettudományok rekonstrukciójával is, annnyival is inkább, mert a modern termelés fokozásának a természettudományok virágzása nélkülözhetetlen előfeltétele.

(BCT, 144., 1925. december 25.)

De most, hogy a kor tudománypolitikája kifejezetten természettudományi irányt vett, megint meg kell értenünk az idők jelét és teljes nyomatékkal, teljes erővel fel kell karolnunk a természettudományok támogatását. És itt ne riadjunk vissza attól, hogy elsősorban felhívjuk a figyelmet az elméleti természettudományok kultuszára, mindennek alapjára, a fizikára és a kémiára és ami ezen nyugszik, a fiziológiára és biológiára. [...] Éppen a német példán okulva, a többi nemzetek is, franciák, angolok, ma már felismerték a természettudományi laboratóriumokban folyó munka sorsdöntő, óriási jelentőségét és innen van az, hogy ma a természettudományok művelése világjelszó a kultúrnemzetek közművelődési politikájában. Meg kell értenünk nekünk is az idők jelét és nem szabad elmaradnunk más nemzetek mögött.

(BCT, 150., 1926. január 3.)

A kishitűség sokaknak azt súgja, hogy a magas műveltség régióiban, a tudomány és a művészet fejlesztése körül csak nagy államok fejthetnek ki sikeres tevékenységet. Az emberiség művelődéstörténete azonban éppen ellenkezőre tanít. [...] (203.)

A tihanyi telep keretében balatoni akvárium lesz, hogy a fürdőző közönségnek és a turistáknak bemutathassuk a magyar tenger halait, mélyének, a tófenéknek gazdag állat- és növényvilágát. Azonkívül mintegy 40 szobás internátus is épül, melyben a kül- és belföldi kutatókon kívül középfokú iskoláink természettudományi szakos tanárai is elhelyezést nyernek a végből, hogy nyári üdüléssel egybekötve, ismereteiket kiegészíthessék, amire egyetlen szakban sincs oly nagy szükség, mint a szédületes gyorsasággal haladó természettudományok terén. A tihanyi biológiai intézet tehát a tudományos kutatás, az ismeretterjesztő szemléltetés és a tanári továbbképzés hármas célját fogja szolgálni, azonkívül tudományos összeköttetések révén becsületet fog hozni a nagyvilágban a magyar névre és a tudóscsere révén értékes nemzetközi összeköttetéseket biztosít majd a magyar tudományosságnak, hasonló szerepet töltve be, mint a nápolyi biológiai intézet, vagy a monacói oceanológiai múzeum, avagy a németek és a franciák limnológiai állomásai. (206.)

(BCT, 203., 206., 1926. augusztus 24.)

Örvendetes jelenség a tudomány fejlődésében, hogy meglátták, felismerték: *nem a könyv a fődolog, hanem a kutatás, sőt még ezen is túl, az eleven erő: a kutató.* A Forschung szótól visszhangzik a német tudományosság, Angliában és Amerikában kutatási alapokat létesítenek, a Rockefeller-alapítvány kezelői, ezek a legmodernebb tudománypolitikusok sem publikációk létrehozására fektetik a főszólyt, hanem ha észreveszik, hogy egy fiatal tudós meglátott egy problémát, amely izgatja, győztri és egyben boldoggá teszi, akkor lehetővé teszik számára, hogy azzal a problémával a világon bárhol, a legjobb tanár oldala mellett, a legtekélyesebb laboratóriumban, klinikán, könyvtárban vagy múzeumban foglalkozhassak. A német tudományos politikának legmagasabb szerve: a Vilmos Császár Társaság is kutató intézeteket létesít, a Notgemeinschaft pedig főleg kutatásokat és kutatókat támogat. [...]

Végzetes lenne, ha akadémiánkon többségbe kerülnének a régi irány hívei és a tudománypolitika szeizmográfjai nálunk tudományos Etna-kitörést jeleznének, ha Akadémiánk úgy ontaná a kiadványokat, mint ahogyan most az Etna láváját, ha könyvek és folyóiratok csak úgy dőlnének és az íróasztalok fiókjaiban (143.) évek hosszú során át felgyűlt kéziratok vándorolnának a nyomdába s olyan művek hosszú sora jelenne meg, amelyeket esetleg nagyon kevesen vágnának fel Magyarországon.

A kutatás a fődolog és még ennél is fontosabb a kutató. (144.)

(KK, 1928. november 25.)

Lassanként köztudomású lett, hogy ennek a háborúnak voltak többen győztesei, de igazi nyertese csak egy volt, az Amerikai Egyesült Államok.

Kezdetben csak arról beszéltek, hogy a politikai súlypont ment át a földgömb másik felére, abból a háromszögből, amely Berlin, London és Párizs közt volt, abba a háromszögbe, amely Washington, New York és Chicago között terül el. De a tapasztalás azt mutatja, hogy a politikai erő sohasem marad egyedül. Elsősorban is magához és magával ragadja a pénzt; ekkor már a hatalom és a pénz egymás között vannak jó társaságban. (213.) Ezekhez lassanként és szerényen oda szokott csatlakozni a kultúra is.

Európa nagyon sokáig úgy okoskodott, hogy *anyagiakban* előtörhet ugyan Amerika, de *művelődési téren* olyan óriási előnyünk van, amelyet hamarosan behozni nem lehet, sőt talán egyáltalában nem. [...] Ilyen irányú és óriási arányú fejlődés világában egészen csodálatos méreteket öltött az, amit az amerikaiak kultúrpolitikai, főleg iskolaszervezési (214.) téren tettek, úgyhogy ennek láttára az olyan európainak, aki földrészének ősi büszkeségében nem akarja magát áltatni, be kell látnia, hogy Amerika a kultúrák versenyében is feltartóztathatatlanul nyomul fel a legműveltebb európai nemzetek mellé. [...]

A természettudományoknál ez a folyamat még gyorsabb. Mert míg a szellemi tudományok sikeres űzéséhez szükséges könyvtár, múzeum és levéltár létesítése és fenntartása aránylag olcsóbb (215.) dolog, addig a laboratórium és klinika építése, felszerelése és üzeme igen drága. A természettudományi készülékek és műszerek mindig komplikáltabbak, mindig nagyobb arányúak lesznek s hogy az indukció ne csaljon, a kísérleti állatoknak mindig nagyobb számára lesz szükség. A kutatóintézetekben pedig az amerikaiak a legkülönbébb specialistákat hihetetlenül nagy számban alkalmazták, úgyhogy rengeteg emberkéz fogja meg a legkülönbébb szempontokból a kutatásnak koncentrikusan középpontjába állított problémákat, ami szükségképpen igen nagy kollektív eredményekhez vezet, de persze rendkívül sok személyi kiadást is okoz. [...] (216.)

(JH, 213–216., 1929. december 1.)